

Зміст

Передмова 11

РОЗДІЛ I

АНТИЧНІ ОТРУТИ 14

Ходить гарбуз по городу...	14
Основні поняття токсикології	20
Історія однієї пташки	34
Легендарна Локуста	41

РОЗДІЛ II

ДРАМАТИЧНІ ВИГАДКИ 52

Шекспірова токсикологія	52
Отруєння по-англійськи	63
Отруєння по-американськи	67
Отруєння по-французьки	70
Чому отрути отруйні?	76
Смерть Бартолом'ю Шолто	82
Дванадцяттеро обдурених...	89

РОЗДІЛ ІІІ

НЕВИГАДАНИ ІСТОРІЇ 94

...і дванадцятєро, яких не обдурили	94
Убивці з НКВС	102
Помилка Олівії Томас	109
Соціалізм із нелюдським обличчям	115
Отрути навколо нас	126
Від сиропу до спектрального аналізу	132

РОЗДІЛ ІV

НЕБЕЗПЕЧНА ІГРАШКА ДИКТАТОРІВ 137

Бойові отруйні речовини	137
На фронтах Першої світової війни	144
Атака в Токійському метро	152
Джерело життя і смерті	154
Сирійські трагедії	161
Наука проти брєхні	166
Як захиститися від хімічної атаки?	171

Післямова 179

Цікаві книжки для допитливих 182

Передмова

Шановний читачу! Пропоную до вашої уваги розповідь про походження, властивості й історію застосування деяких легендарних отрут. Одні з них використовували ще з прадавніх часів, інші стали породженням науково-технічного прогресу останніх двох століть існування цивілізації. Утім, усі згадані в цій книжці отрути об'єднує спільна риса: вони настільки щільно оточені міфами й забобонами, що крізь цю оболонку складно побачити реальність. До міфологізації отрут доклалися античні філософи, середньовічні лікарі, письменники часів наукової та культурної революцій. На превеликий жаль, ці вигадки переповідають і прикрашають новими домислами нинішні митці, журналісти й блогери.

Зважаючи на ваші відгуки на мої попередні книжки, цю я намагався зробити якомога менш схожою на підручник і якомога більш розважальною. Хімічних формул, рівнянь реакцій і розрахунків тут

українською мовою. Проте, пояснюючи деякі «прості» речі, як-от причини токсичності тих чи інших речовин, мені подекуди доводиться звертатися до фізіології людини й уживати відповідні терміни. Без цього книжка перетворилася б на перелік назв отрут, імен злочинців, їхніх жертв і заслугувала б на сакраментальний вислів «сильна отрута» в кожному з розділів. Таких «енциклопедій отрут» видано вже чимало, тож мені не хотілося б конкурувати з їхніми авторами.

Один з розділів цієї книжки цілком присвячений «літературним злочинам» — отруєнням, описаним у гостросюжетних творах різних епох. Помилки, яких припустилися автори, аніскільки не применшують художніх якостей їхніх праць. Зрештою, цінність гостросюжетних літературних історій не в їхній відповідності криміналістичній науці, а в з'ясуванні психології конфлікту, обставин і причин, які перетворюють пересічну людину на злочинця. Що правдивіше висвітлено цей конфлікт, то менш значущі технічні протиріччя оповідання, тож не варто сприймати цей розділ як критику ваших улюблених творів.

Ця книжка замислювалася й писалася в умовах російської збройної агресії проти України. Перебіг війни, масовані атаки об'єктів цивільної інфраструктури та житлової забудови вже довели, що агресор піде на будь-який воєнний злочин, щоб зламати спротив українців. За таких умов неможливо гарантувати, що російське керівництво одного дня

не вдасться до застосування зброї масового ураження, тому останній розділ книжки присвячено хімічній зброї та захисту від неї. Сподіваюся, що ці відомості залишаться для вас теоретичними — хіба що згодяться комусь для майбутнього, безумовно, талановитого роману-катастрофи з неодмінною перемогою України наприкінці.

Розділ I. Античні отрути

Ходить гарбуз по городу...

Отруйна городина. – Кукурбітацин. – Засіб від раку. – Жертви гіркого кабачка.

«Огірки згубні! Опубліковане нещодавно статистичне дослідження неспростовно довело, що всі померлі за життя регулярно вживали свіжі огірки». Цей давній дотеп у різних варіаціях можна почути й досі як реакцію на публікації «жовтої преси» щодо чергових «відкриттів» сумнозвісних британських учених. Йому щонайменше п'ятдесят років — принаймні пів століття тому я вперше прочитав його в популярному журналі під рубрикою «Науковці жартують». Для анекдоту огірки обрали, вочевидь, як найбільш інертну з погляду вмісту біологічно активних речовин городину^{*}. Та чи насправді це так?

* Насправді огірок — зовсім не овоч, а справжнісінький фрукт, як свідчить ботанік Олексій Коваленко у своїй книжці

Ми вже згадували про дикий (скажений) огірок, що значно менший за культурний. Із соку його плодів готують ліки, відомі як елатеріум. Щоб одержати цей сік, що міститься в насінні, плоди зрізають недостиглими. Якщо цього не зробити на ранній стадії дозрівання, рідина з насінням може виплеснутися й пошкодити очі.

Після збирання цілі плоди скаженого огірка лишають на ніч, а наступного дня надрізають за допомогою тростини. Насіння зазвичай посушають золою, щоб зберегти в ньому якнайбільше соку. Вичавлений сік змішують із дощовою водою. Після відстоювання він опускається на дно. Далі його згущують на сонці, а потім ділять на льодяники, особливо корисні для лікування хвороб очей.

Подейкують, якщо змочити коріння виноградної лози рідким соком скаженого огірка, то на її грона ніколи не нападуть птахи.

Ще корінь дикого огірка, зварений в оцті, використовують під час нападів подагри, а його сік — для полегшення зубного болю. Висушений

«Фрукти проти овочів. Чому кавун — не ягода, а томат — це фрукт» (Київ: Віхола, 2020).

Гай Пліній Секунд. Природничча історія, книга XX, розділ 2. Тут і далі цитується за «The Natural History of Pliny» Генрі Бона (1855). Це видання є, вочевидь, найповнішим перекладом праці Плінія Старшого англійською, здійсненим і коментованим кембриджськими професорами Джоном Бостоком і Генрі Райлі.